DİL BİLGİSİ: SULÂSÎ MEZÎD FİİLLERDE EDİLGEN (MECHÛL) YAPI

القواعد: الفِعل المَبْني للمَجهول (الفعل الثلاثي المزيد)

Arapça mezîd fiil kalıplarının mâzî, muzâri, emir ve mastar şekillerini ikinci kitabınızda görmüştünüz. Gerçek özne ile değil de sözde özne ile kullanılan edilgen (mechûl) mezîd fiilleri ve bu fiillerin edilgen (mechûl) yapıya nasıl çevrildiğini inceleyelim.

Mezîd Fiillerde Mâzî Mechûl

Türkçede fiil köküne ses uyumuna göre “-ıl, -il, -ul, -ül” eklerinden birinin getirilmesiyle elde edilen edilgen yapı, mezîd fiillerde mâzî formda fiilin son harfinin harekesi değiştirilmeksizin sondan bir önceki harfin harekesinin esreye, daha önceki harflerin sükûn dışındaki harekelerinin ötreye çevrilmesiyle elde edilir.

Aşağıdaki örneklerde bu durumu inceleyelim:

Mezîd Mechûl	Mâzî Mezîd
أُفْعِلَ	أَفْعَلَ
فُعِّلَ	فَعَّلَ
فُوعِلَ	فاعل
اُفْتُعِلَ	اِفْتَعَلَ
تُفُعِّلَ	تَفَعَّلَ
تُفُوعِلَ	تَفَاعَلَ
اُسْتُفْعِلَ	اِسْتَفْعَلَ

dikkat

اِنْفَعَلَ kalıbı anlamca edilgen olduğu için ayrıca mechûle çevrilmez.

indirildi	أُنْزِلَ	indirdi	أَنْزَلَ
ikrâm edildi	أُكْرِمَ	ikrâm etti	أَكْرَمَ
yürütüldü	سُيِّرَ	yürüttü	سَيَّرَ
oluşturuldu	كُوِّنَ	oluşturdu	كَوَّنَ
tartışıldı	نُوقِشَ	tartıştı	ناقَشَ
izlendi	تُوبِعَ	izledi	تابَعَ
kazanıldı	اُنْتُصِرَ	kazandı	اِنْتَصَرَ
düşünüldü	اُفْتُكِرَ	düşündü	اِفْتَكَرَ
yarışıldı	تُسُوبِقَ	yarıştı	تَسابَقَ
tereddüt edildi	تُرُدِّدَ	tereddüt etti	تَرَدَّدَ
kullanıldı	اُسْتُخْدِمَ	kullandı	اِسْتَخْدَمَ

Mezîd mechûl fiil, çekimi bakımından ma'lûm yapıdan farklı değildir. (اُعْتُقِلَ) fiili örneğinde bu durumu görelim.

Çoğul (Cem')	İkil (Tesniye)	Tekil (Mufred)	
هُمْ اُعْتُقِلُوا Onlar tutuklandılar	هُما اُعْتُقِلا O ikisi tutuklandı	هُوَ اُعْتُقِلَ O tutuklandı	Gâib
هُنَّ اُعْتُقِلْنَ Onlar tutuklandılar	هُما اُعْتُقِلَتا O ikisi tutuklandı	هِيَ اُعْتُقِلَتْ O tutuklandı	Gâibe
أَنْتُمْ اُعْتُقِلْتُمْ Sizler tutuklandınız	أَنْتُما اُعْتُقِلْتُما Siz ikiniz tutuklandınız	أَنْتَ اُعْتُقِلْتَ Sen tutuklandın	Muhâtab
أَنْتُنَّ اُعْتُقِلْتُنَّ Sizler tutuklandınız	أَنْتُما اُعْتُقِلْتُما Siz ikiniz tutuklandınız	أَنْتِ اُعْتُقِلْتِ Sen tutuklandın	Muhâtaba
نَحْنُ اُعْتُقِلْنا Biz tutuklandık		أَنا اُعْتُقِلْتُ Ben tutuklandım	Mutekellim

Mezîd fiillerden اِفْتَعَلَ kalıbına dâir mechûl çekim örneğini yukarıda gördünüz. Şimdi diğer kalıpların mechûl formlarını örneklerle inceleyelim:

أَعَدَّ (hazırladı) fiili أُعِدَّ (hazırlandı) şeklinde edilgen yapılır.

اِسْتَقْبَلَ (karşıladı) fiili, اُسْتُقْبِلَ (karşılandı) biçiminde edilgen yapılır.

بايَعَ (biat etti) fiili, بُويِعَ (biat edildi) biçiminde edilgen yapılır.

نادَى (seslendi, çağırdı) fiili, نُودِيَ (seslenildi, çağrıldı) biçiminde edilgen yapılır.

تَوَفَّى (canını aldı) fiili, تُوُفِّيَ (canı alındı, öldü) biçiminde edilgen yapılır.

Nâkıs ve *lefîf* fiillerden türetilen mezîd fiiller mâzî mechûl forma uyarlandığında, sondaki illetli harf -aslen ister vâv, isterse ye olsun- daima ye olarak görünür. Örneğin:

اِسْتَدْعَى (çağırtmak, çağırmak) fiili mechûl formda أُسْتُدْعِيَ (çağrılmak, davet edilmek), şeklinde kullanılır.

Mezîd Fiillerde Muzârî Mechûl

Mezîd fiillerin Geniş/Şimdiki Zaman formları mechûle çevrilirken fiilin son harfinin harekesi ile sükûn harekeleri hiç değişmez. Baştaki muzaraat harfinin harekesi dammeye, fiilin diğer harekeleri fethaya çevrilir. Aşağıda tüm mezid kalıpların mechûl şekilleri bir tablo halinde verilmektedir.

Mechûl	Muzâri	Mâzî
يُفْعَلُ	يُفْعِلُ	أَفْعَلَ
يُفَعَّلُ	يُفَعِّلُ	فَعَّلَ
يُفَاعَلُ	يُفَاعِلُ	فَاعَلَ
يُفْتَعَلُ	يَفْتَعِلُ	اِفْتَعَلَ
يُتَفَعَّلُ	يَتَفَعَّلُ	تَفَعَّلَ
يُتَفَاعَلُ	يَتَفَاعَلُ	تَفَاعَلَ
يُسْتَفْعَلُ	يَسْتَفْعِلُ	اِسْتَفْعَلَ

Şimdi yukarıda verilen kalıplara dair bazı örnekleri inceleyelim:

	Muzâri Mechûl		Muzâri	Mâzî
Düzenleniyor	يُنَظَّمُ	Düzenliyor	يُنَظِّمُ	نَظَّمَ
Destekleniyor	يُدَعَّمُ	Destekliyor	يُدَعِّمُ	دَعَّمَ
İzleniyor	يُشاهَدُ	İzliyor	يُشاهِدُ	شاهَدَ
Bekleniyor	يُنْتَظَرُ	Bekliyor	يَنْتَظِرُ	اِنْتَظَرَ
Katılınıyor	يُشْتَرَكُ	Katılıyor	يَشْتَرِكُ	اِشْتَرَكَ
Kullanılıyor	يُسْتَخْدَمُ	Kullanıyor	يَسْتَخْدِمُ	اِسْتَخْدَمَ
Kullanılıyor	يُسْتَعْمَلُ	Kullanıyor	يَسْتَعْمِلُ	اِسْتَعْمَلَ

Muzâri mechûl fiil çekimi, muzâri ma'lûm fiil çekiminden farklı değildir. Bu durumu (يُعْتَقَلُ) muzâri mechûl fiilinin çekimini yaparak birlikte görelim:

Çoğul (Cem')	İkil (Tesniye)	Tekil (Mufred)	
هُمْ يُعْتَقَلونَ Onlar tutuklanıyorlar	هُما يُعْتَقَلانِ O ikisi tutuklanıyor	هُوَ يُعْتَقَلُ O tutuklanıyor	Gâib
هُنَّ يُعْتَقَلْنَ Onlar tutuklanıyorlar	هُما تُعْتَقَلانِ O ikisi tutuklanıyor	هِيَ تُعْتَقَلُ O tutuklanıyor	Gâibe
أَنْتُمْ تُعْتَقَلونَ Sizler tutuklanıyorsunuz	أَنْتُما تُعْتَقَلانِ Siz ikiniz tutuklanıyorsunuz	أَنْتَ تُعْتَقَلُ Sen tutuklanıyorsun	Muhâtab
أَنْتُنَّ تُعْتَقَلْنَ Sizler tutuklanıyorsunuz	أَنْتُما تُعْتَقَلانِ Siz ikiniz tutuklanıyorsunuz	أَنْتِ تُعْتَقَلِينَ Sen tutuklanıyorsun	Muhâtaba
نَحْنُ نُعْتَقَلُ Biz tutuklanıyoruz		أنا أُعْتَقَلُ Ben tutuklanıyorum	Mutekellim

Nâkıs fiilden elde edilen mezîd fiillerin muzârileri edilgen yapıya çevrilirken sondaki illetli harf daima bu fetha harekesine uygun illetli harf olan elif biçiminde görünür. Buradaki illetli harf daima elif-i maksûre biçiminde yazılır. Örnek:

دَعا - اِسْتَدْعَى -يَسْتَدْعِي (davet ediyor, çağırıyor) - يُسْتَدْعَى (davet ediliyor, çağırılıyor)

Şimdi sulâsî fiillerin edilgen yapısı anlatılırken görmüş olduğunuz *nâ'ibu'l-fâil* (sözde özne) konusunu mezîd fiiller bağlamında tekrar ele alarak pekiştirelim.

Hatırlayacağınız üzere etken cümlenin fiili mechûle (edilgene) dönüştürüldüğünde etken cümlenin nesnesi sözde özne, yani *nâibu'l-fâil* konumuna geliyordu. Şimdi mezîd fiille oluşturulmuş bir cümlenin etken formda olan fiilini edilgen yapıya dönüştürmek suretiyle hem fiilde, hem de cümlede meydana gelen değişimi birlikte görelim:

أَرْسَلَ الطِّفْلُ الرسالَةَ. (Çocuk mektubu gönderdi.)

أُرْسِلَتْ الرّسالَةُ. (Mektup gönderildi.)

Yukarıda "Çocuk mektubu gönderdi." cümlesinin fiili etkendir, dolayısıyla gönderme eylemini gerçekleştiren الطِّفْلُ sözcüğü fâil ve dolayısıyla merfû; gönderme eyleminden etkilenen الرِّسالَةَ sözcüğü de mefûl ve dolayısıyla mansûbdur. Fâil eril bir kelime olduğu için fiil de 3. tekil eril formda kullanılmıştır.

Bu cümlenin fiilini أُرْسِلَ biçiminde edilgen yapıya dönüştürünce, fâil olan sözcük cümleden düşürülmüş, ilk cümlede mefûl konumunda olan الرّسالة sözcüğü failin yerine geçerek, yani nâibu'l-fâil olarak mansûb durumdan merfû duruma dönüşmüştür. Çünkü nâibu'l-fâil de daima merfûdur. Fâil ile fiil arasındaki cinsiyet uyumu nâibu'l-fâil ile fiil arasında da olması gerektiğinden, yeni cümlede naibu'l-fâil olan الرّسالة sözcüğü dişil bir kelime olduğu için fiil de ona uyarak (أُرْسِلَتْ) biçiminde 3. tekil dişil formda kullanılmıştır. Aşağıdaki benzer cümleleri inceleyelim:

A)

(Öğretmen dersi bildirdi - anlattı.)	أَعْلَمَ المُعَلِّمُ الدَّرْسَ.
(Ders bildirildi - anlatıldı.)	أُعْلِمَ الدَّرْسُ.
(Doktor, hastayı tedavi etti.)	عَالَجَ الطَّبِيبُ الـمَرِيضَ.
(Hasta tedavi edildi.)	عُولِجَ المَـرِيضُ.
(Yolcu şoförü suçladı.)	اِتَّهَمَ المُسافِرُ السائِقَ.
(Şoför suçlandı.)	اُتُّهِمَ السائِقُ.
(Öğrenci televizyon izledi.)	شاهَدَ الطالِبُ التِّلْفازَ .
(Televizyon izlendi.)	شُوهِدَ التِّلْفازُ .
(Öğrenciler bilgisayarı kullandı.)	اِسْتَخْدَمَ الطُّلَّابُ الحاسوبَ.
(Bilgisayar kullanıldı.)	اُسْتُخْدِمَ الحاسوبُ.

B)

(Kadın öğretmen gerçeği bildirdi - anlattı.)	أَعْلَمَتْ المُعَلِّمَةُ الحَقيقةَ.
(Gerçek bildirildi - anlatıldı.)	أُعْلِمَتْ الحَقيقَةُ.
(Kadın doktor kadın hastayı tedavi etti.)	عَالَجَتْ الطبيبَةُ الـمَرِيضَةَ.
(Kadın hasta tedavi edildi.)	عُوجِلَتْ الـمَرِيضَةُ.
(Hemşire kadın, kadın sürücüyü suçladı.)	اِتَّهَمَتْ الـمُمَرِّضَةُ السائِقَةَ.
(Kadın sürücü suçlandı.)	اُتُّهِمَتْ السائِقَةُ.
(Leyla maçı izledi.)	شاهَدَتْ ليلى الـمُباراةَ.
(Maç izlendi.)	شُوهِدَتْ الـمُباراةُ.
(Kız öğrenciler akıllı tahtayı kullandı.)	اِسْتَخْدَمَتْ الطَّالِباتُ السَّبُّورةَ الذّكيةَ.
(Akıllı tahta kullanıldı.)	اُسْتُخْدِمَتْ السَّبُّورةُ الذّكيّةُ.

Yukarıdaki (A) ve (B) grubunda yer alan cümleleri incelediğimizde, birinci cümlelerin etken, ikinci cümlelerin edilgen olduklarını, edilgen cümlelerde gerçek özne yerine sözde özne (nâibu'l-fâil) kullanılmış olduğunu görüyoruz. Dikkatimizi çeken bir başka husus, (A) grubundaki etken ve edilgen cümlelerin hepsinin fiillerinin eril; (B) grubundaki etken ve edilgen cümlelerin hepsinin fiillerinin dişil kullanılmış olmasıdır. Bunun sebebi acaba nedir?

Bunun sebebi şudur: (A) grubundaki etken cümlelerde fâil ve mefûl olan kelimeler hep eril; (B) grubundaki etken cümlelerde fâil ve mefûl olan kelimeler hep dişildir. Fiiller edilgene çevrildiğinde, cümlenin mefûlü fâilin yerine geçince, cinsiyet farkı olmadığından fiilin cinsiyet durumu değişmemiştir.

Aşağıdaki cümlelerde ise etken cümlelerin fâil ve mefûlleri özellikle farklı cinsiyetlerden oluşturulmuştur. Bu örnekler yoluyla, fiil edilgene çevrilip mefûl nâibu'l-fâil konumuna gelince fiilin cinsiyetini nasıl kendine uygun hale getirdiğini daha açık bir şekilde görmeniz ve konuyu daha iyi kavramanız mümkün olacaktır:

عَالَجَ الطبيبُ المَرِيضَةَ.	(Erkek doktor, kadın hastayı tedavi etti.)
عُولِجَتْ المَرِيضَةُ.	(Kadın hasta tedavi edildi.)
شاهَدَتْ الطالبَةُ التِّلْفازَ.	(Kız öğrenci televizyon izledi.)
شُوهِدَ التِّلْفازُ.	(Televizyon izlendi.)
مَزَّقَتْ الطالبةُ الكِتابَ.	(Kız öğrenci kitabı parçaladı.)
مُزِّقَ الكِتابُ.	(Kitap parçalandı.)
اِسْتَخْدَمَ السَّائِقُ الغُرْفَةَ.	(Şoför, odayı kullandı.)
اُسْتُخْدِمَتْ الغُرْفَةُ.	(Oda kullanıldı.)
اِقْتَطَفَ الوَلَدُ الأزْهارَ.	(Erkek çocuk, çiçekleri topladı.)
اُقْتُطِفَتْ الأَزْهارُ.	(Çiçekler toplandı.)

dikkat

Yukarıdaki "اُقْتُطِفَتْ الأَزْهارُ." cümlesinde mechûl fiil sizce neden dişil olmuştur? Gayr-ı âkil düzensiz çoğulların dişil kabul edildiği kuralını unutmayınız.

Buraya kadarki örnek cümlelerde kullandığımız mezîd fiiller, hep mâzî formda idi. Muzâri formun edilgen yapısının kullanıldığı birkaç cümle ile buraya kadar anlatmış olduğumuz hususları pekiştirmeye çalışalım.

يُعالِجُ الطَّبيبُ المَرْضَى فِي المُسْتَشْفى.	(Doktor, hastaları hastanede tedavi ediyor.)
يُعالَجُ المَرْضَى فِي المُسْتَشْفى.	(Hastalar, hastanede tedavi ediliyor.)

يُكْرِمُ الأتْراكُ الضُّيوفَ.	(Türkler misafirlere ikram ederler.)
يُكْرَمُ الضُّيوفُ.	(Misafirlere ikram edilir.)
يُغْلِقُ الرَّجُلُ النَّوافذَ باللَّيلِ.	(Adam gece pencereleri kapatıyor.)
تُغْلَقُ النَّوُافذُ باللَّيْلِ.	(Gece pencereler kapatılır.)
تَسْتَأْجِرُ الطَّبيبَةُ شَقَّةً في الطّابِقِ الأوَّلِ.	(Kadın doktor birinci katta bir daire kiralar.)
تُسْتَأْجَرُ شَقَّةٌ في الطّابِقِ الأوَّلِ.	(Birinci katta bir daire kiralanır.)
يُنَظِّفُ البُسْتانِيُّ الحَديقَةَ كُلَّ رَبيعٍ.	(Bahçıvan her ilkbahar bahçeyi temizliyor.)
تُنَظَّفُ الحَديقَةُ كُلَّ رَبيعٍ.	(Her ilkbahar bahçe temizleniyor.)

Şimdi edilgen yapıdaki cümlelerin irâbını yapalım:

تُشاهَدُ الأفْلامُ مِنْ قِبَلِ اللَّجْنَةِ. (Heyet tarafından filmler izlenir.)

تُشاهَدُ : Mezîd fiil, üçüncü tekil dişil, muzâri, edilgen.

الأفْلامُ : Nâibu'l-fâil, merfû, ref alâmeti sondaki damme.

مِنْ : Harf-i cer

قِبَلِ : Mecrûr, cer alâmeti sondaki kesra, aynı zamanda muzâf.

اللَّجْنَةِ : Muzâfun ileyh, mecrûr, cer alâmeti sondaki kesra.

أُصْلِحَتْ السَّيّارَةُ مِنْ قِبَلِ المُصَلِّحِ. (Araba, tamirci tarafından tamir edildi.)

أُصْلِحَتْ : Mezîd fiil, üçüncü tekil dişil, mâzî, edilgen.

السَّيّارَةُ : Nâibu'l-fâil, merfû, ref alâmeti sondaki damme.

مِنْ : Harf-i cer

قِبَلِ : Mecrûr, cer alâmeti sondaki kesra, ayrıca muzâf.

المُصَلِّحِ : Muzâfun ileyh, mecrûr, cer alâmeti sondaki kesra.

Öğrenme Çıktısı

2 Arapça mezîd fiillerin edilgen (mechûl) yapısını tanıma, ma'lûm bir mezîd fiili mechûle çevirebilme

Araştır/ Tekrarla 2

Arapça mezîd fiillerin mâzî ve muzâri mechûl formlarını inceleyiniz ve tekrarlayınız.

İlişkilendir/ Karşılaştır

Kur'ân-ı Kerîm'in "Yunus Sûresi" 22, "Nisâ Sûresi" 86. ayet-i kerimelerinde geçen mechûl fiilleri tespit ediniz.

Anlat/ Paylaş

Bildiğiniz mezîd fiilleri arkadaşlarınızla birlikte mechûle çevirmeye çalışınız.